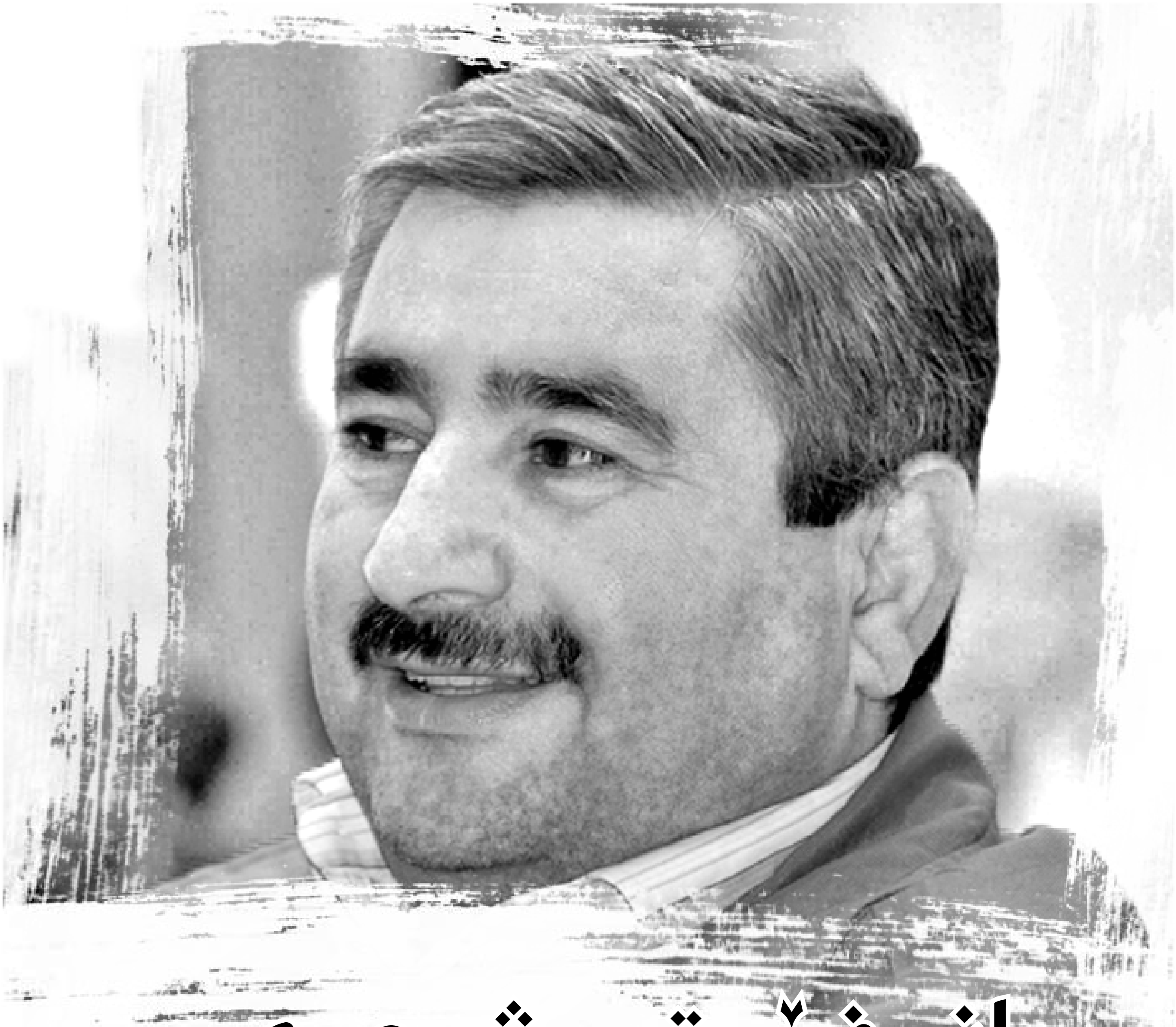

مانیفێستی شیعری

پێشکێشە بە مانیفێستی نەنووسراوی گرووپی پێشڕەو

سەباح ڕەنجدەر

بەشی دووەم

٢٥

شاعیرانی کلاسیکی کوردی، بە تێگەیشتنی ڕاستەقینەی شیعر، ڕوونتر و داهێنەرانەتر لە شاعیرانی ئێستا بایەخیان بە ئەوپەڕی زمان، ئێستێتیکای زمان داوە، تەماشای هۆگربوونیان بە ئەوپەڕی زمان و ئیستاتیکای زمانەوە بکە، گەیشتوون بە ئاستی درەوونرۆشنی و تێگەیشتنی دەوری زمان لە دەقی ئەدەبیدا.

ئەزموون

زمانی کەم وێنەو دەسەڵاتداری شیعری کلاسیکی منی بەکێشی ناوچەقی زەمینەی بە پیت و هەوایەکی نوێ کرد، ئەزموونی خۆی لە ئامادەبوونێکی ڕۆشن و سروشتی و پڕ ڕەنگتر پێ تاقی کردمەوە.
کرۆکی ژیان و مردن بە نەدۆززراوەیی ماوەتەوە، هەروەها زمانی شیعری کلاسیکی کوردیش.
زمان لە شیعری کلاسیکیدا ئاست و ئاراستەی لەباری وەرگرتووە بە تەواوی لایەنگیریم، شاعیری هاوچەرخ لەناو زمانی شیعری کلاسیکی قاڵ نەبووبێتەوە قەتاو قەت ناگاتە هیچ سەرکەوتن و پێشکێشکردنێکی هۆشمەندانەی زمانەوە.
دەمەوێ لە وشیاریی نووسیندا، کە دەربڕین لە خەم و هونەر و دەروونی کوردی دەکات زمانێکی نزیک لە شیعری کلاسیکی ڕیشەدارو فرە ئاسۆیی ئەگەر بتوانم دابهێنم، یان بەکاربهێنم. وەک شێواز نا، وەک گیان و زمان و سرووش و پرسیارە گەردوونی و چارەنووسسازەکان. دەچمە ناو کلاسیک و خاڵی دەرچوون دەدۆزمەوە. واتە ئەوپەڕی زمان و خەیاڵی بینین.
لە دەقی خەونیدا زمان ڕستە دەکاتەوە و کەشوهەوای تەسەوف دادەکشێنێتە ناوەوەی تاک و مانا چەسپاوەکان ڕادەکێشێتە ئاقاری گۆڕان و بارگاوییان دەکات بۆ جووڵاندن.
ئەمەش بە لووتکە گەیشتنی شیعرییەت و جێبەجێکردنی ڕاسپاردەی جوانی و بە پیتکردنی ڕێڕەوەکەیەتی. جوانییەکان قەوارەیەکن بۆ ئازادکردنی مرۆڤ و ئەندێشەی ئەفسانەیی و نووسینی ئازاد.
لە دەقی خەونیدا مانا هەمەچەشنەیە، خەیاڵ پەرێشان ناکات و بانگەوازە بۆ خولقاندنی جوانییە هەمیشەییەکان و بەڕێز ڕاگرتنی بەها تا هەتاییەکانی ژیان.
من ئەفسانە دەنووسم،لەبارەی ئەفسانەوە نانووسم.
٢٦
من سەر بە هیچ ئایدیۆلۆژیایەک نیم و لایەنگری هیچ حزبێکیش نابم. ئەم خۆڕاگەیاندنە دڵی شێری دەوێ، شیعر دڵی شێرە. داهێنەری ڕاستەقینە لە سروشتی خۆیدا کەسێکی یاخییە و دژە دەسەڵاتە. من شیعری بێگەرد بەرهەم دەهێنم و شیعری بێگەردیش پشت بە نوێبەخشیی کۆمەڵگە دەبەستێت. کۆمەڵگا لە نوێبوونەوەیدا دڵی شێر دەدۆزێتەوە و دەیبەخشێتە داهێنەران.
نووسەری ئایدیۆلۆژیست بەوە تاوانبارم دەکەن، کە دوورم لە کێشەو مەسەلە کۆمەڵایەتییەکانەوە، منیش بەهەموو ئاست و ئاراستەیەک خۆم پاراستووە لە فریوی ئایدیۆلۆژیا و هەراسانکردنی ئەمجۆرە تاوانبارکردنە. ئەدەب بە گیانی پەتی و جوانی دەزانم، خۆبەدوورگرتنیش لە ئایدیۆلۆژیا بە هەقیقەتی ئەدەب، لە ڕێگای هەقیقەتی ئەدەبیشدا بیر لە جیهان دەکەمەوە. گرفتەکانی لە خاڵێکدا کۆدەکەمەوە، ئەمیش خاڵی هێزی نووسین و دەروشانەوەی خەونییە. ئەو چەمکەی مەبەستیشمە بیگەیەنم پەراوێزی ناکەم، بێ دوودڵی وەک هەرەمێک پیشانی دەدەم و دەریدەبڕم. ویستوومە خەون بکەمە کەسایەتیی چالاک و ڕووبەڕووی ژیانی بکەمەوە، دەروشانەوەی خەونبینین لە کوێوە دێت، من بەبێ خەونبینین لە نووسیندا هیچم پێناکرێ و هیچ بە هیچ ناکەم، هەمیشە بەدوای ناوەندی دەروشانەوەی نووسین وێڵ و ماندووم، ئەی خودایە من مرۆڤێکی بە باوەڕم، بمگەیەنە دەروونڕۆشنی

تەواوی ژیانم خستووەتە خزمەت شیعرەوە، هەر بۆ شیعریش ژیانم دەوێ، بەهۆی ئەم خۆ تەرخانکردنەشەوە زۆر گێچەڵم پێکراوە

نووسین، پەیامبەرەکانیش بە مرۆڤی باوەڕ و گەورەترین خەونبین بوونە.

من گیانی پەتی دەنووسم، لەبارەی گیانی پەتییەوە نانووسم.

٢٧

ئەدەب بە سەرجەم شتەکانی ناو کۆمەڵگە پێوەندارە، بەوانەوە بوونێکی درەوشاوەیە، ناتوانێ لەناو دواکەوتوویی کۆمەڵگە دەرپەڕێ و خۆی وەک دەقی شارستانیی ئەزموونی پیشان بدات، لەگەڵ گەشەکردنی کۆمەڵگە گەشە دەکات و ئەزموونی هاوتای شارستانی بەدەست دەهێنێ، پێوەندییە جێگیرەکان هەڵدەوەشێنێتەوە، پێوەندیی نوێ دادەمەزرێنێ بۆ بەرێوەچوون.

توانای گۆڕان لە ژیان ئاسان نییە، هەروەها گۆڕان لە ئەدەبدا چەند بارە گرانترو دژوارتر، داهێنەری سەیر و سەرسوڕهێنەر، کە دەگەنە دواپین پلەی داهێنان و دەروونڕۆشنی، بابەت و هونەرەکەیان تەواو خۆماڵی و وەرگیراوی ناو ژیانی گەرم و قووڵایی بیرکردنەوەن، بۆیە وەک دەقی سەرسامکەر خوێنەر قبووڵیان دەکات و بە ئەزموونی بەردەوامی خۆی دەزانێ، لە چاوگ و سەرچاوەی کولتووری پڕ جموجووڵی کۆمەڵگە نیشانەکانی هونەرو جوانیی پێکاوە، کولتووریش هەمیشە شۆڕشگێڕە، بەردەوامیش لەگەڵ بوون و پەرەسەندن کەرەستەکانی بەرێوەچوون بەرهەمدار دەبێت.

بابەتی ئەدەبی هەرچەندە خۆماڵی و لەناو جەرگەی ژیاندا هەڵبژێردراو بێت و هونەری تێدا بدۆزێتەوە دەرگای بە جیهانبوونی فراوانتر بە ڕوودا دەکرێتەوە، بە قەناعەتتریش وەردەگیرێ.

من گۆڕان دەنووسم، لەبارەی گۆڕانەوە نانووسم.

٢٨

تەواوی ژیانم خستووەتە خزمەت شیعرەوە، هەر بۆ شیعریش ژیانم دەوێ، بەهۆی ئەم خۆ تەرخانکردنەشەوە زۆر گێچەڵم پێکراوە، لەمەشدا خودا یارم بووە و دڵشادم بەوەی ئەوانەی گێچەڵیان پێکردووم هەر هەموویان ئەوانەن، کە لە پەراوێزی ئەدەبدا کارمەندن، یان خوێنەری تەمبەڵن.

داهێنەرم زۆر لەبەر چاون، لە ژووری کتێبخانەو نووسینمدا وێنەی هێندێکیانم هەڵواسیون، لەخەمە نیشتووەکانی سەر ڕووخساریان ورد دەبمەوە سرووش و خەون و خەیاڵ و وشەیان لێ دەدۆزمەوەو لەشیعردا بەکاریان دەهێنمەوە.

نەشمویستووە ببم بە کەس، بگرە ویستوومە بەو ڕێگایانەدا بڕۆم، کە ئەوانەی لەبەرچاوم گرتوون پێیگەیشتوون بە شیعرییەتی پەتی و دەروونڕۆشنی.

من دەروونڕۆشنی دەنووسم، لەبارەی دەروونڕۆشنییەوە نانووسم.

٢٩

ڕەخنەی بنیادنەری کوردی نا، بگرە پەراوێزەکانی ڕۆشنبیریی کوردین، تۆپەڵێک قسەی لەهیچەو پەلاماری بێماناو بنەمان، دەنا یەکێک لەم پەلاماردەرە هەڵبزڕکاوانە ئەو هەقیقەتبین و بوێرییەی لا دروست دەبوو ڕووبەڕووی دەقێکم ببێتەوەو گومان بخاتە تانوپۆو ڕایەڵی بوونی، لێکدانەوەکانی بڕوا بە بەرانبەرەکەی بهێنێ بنیادی بەرهەمهاتووی شڵەژاوە.

من بۆ خۆم زۆر ڕێزم لە داهێنەرانی پێشەخۆم گرتووە، بەردەوامیش دەبم، بڕواشم بەوە هەیە

ئەدەب بە
سەرجەم
شتەکانی
ناو کۆمەڵگە
پێوەندارە،
بەوانەوە
بوونێکی
درەوشاوەیە،
ناتوانێ لەناو
دواکەوتوویی
کۆمەڵگە
دەرپەڕێ
و خۆی
وەک دەقی
شارستانیی
ئەزموووندار
پیشان بدات

ئەزموون

ململانێ لە ئەدەبدا ناتگەیەنێتە هیچ و ڕەوایی تێدا نییە، بگرە خودناسی و بەردەوامبوون و سووربوون و نیازپاکی دەتگەیەنێتە ئەنجامێکی سەرنجڕاکێش، ئەوەی تا ئێستا من پێمزانیبێ و ئاگاداریبم لە مێژووی شیعری کوردیدا هیچ شاعیرێک بەقەد من تووشی شەڕو گێچەڵ و قسەی لەهیچەو دەمهەڵبەست و پەلاماردان نەهاتووە، بەڵام هەقیقەتبین بەسەر ئاژاوەو بێتوانایی پەراوێزەکان ڕەت دەبێت و خۆی دەسەپێنێ و دەدرەوشێتەوە.

هەڵبزڕکاوە بەسەرچووەکان پەلاماری ناشارستانیی ئەزموونی پتەوی جواننووسەکان دەدەن، خۆ مێشولەش تەنیا لەناو نێرگزەجاڕدا دەنگێکی نەشازی لێوە دێ، بە خەیاڵی بەتاڵی بوونێکی کاتی بۆ خۆی دروست دەکات، دەشبینێ پەلاماردەرە هەڵبزڕکاوەکان دەکەون و وجاغکوێر دەمێننەوە، دەقی پتەویش وەک شمشێری هەڵکێشراو دێتە ناو ژیان و تێکەڵ بە جووڵانەوە کاریگەرەکان دەبێت، دواتریش دەبێتە هێمای مەزنی و درەوشاوەی نەتەوەکەی.

لەگەڵ ئەمەشدا، ڕەخنەگرانی بنیادنەر ڕووبەڕووی ئەم پەلاماردەرە بەسەرچووانە بوونەتەوە، ناچاری شەڕ و گێچەڵیش کراون لەپێناو پارێزگاریکردن لەئەدەبی پەتی.

بەسەر پلان و پیلانی دوژمنان و پەلاماردەرە هەڵبزڕکاوەکان سەر دەکەوم، بە هەوڵ و کۆششی لە دڵەوەم بۆ نووسین بە سزای داهێنانیان دەگەیەنم. بە بینینی داهێنان قەڵەمی دەست و پێیان دەشکێ.

ڕەخنە دوو باوەڕی نییە لەگەڵ دەقە، یان لەگەڵی نییە، یەک باوەڕی بە تینی هەیە ئەمیش کارکردن و بڕواهێنانە لەناو دەق.

ڕەخنەی خۆنیشاندەرو مەبەستی دەرەکی و قسەی لە هیچەو پەلاماری بێماناو بنەما، جێگاو متمانەی لەناو ڕۆشنبیریی پەتیدا نییە، بەتاڵکردنی ڕق و کینەو بێتوانایی و کەمسەری و ئیرەیی و خۆخەڵەتاندن و ویژدان کوێرییە.

هیچ نیازێکی هاوبەش و ئاماژەیەکی گرینگیش لەنێوان قسەی لەهیچەو پەلاماری بێ ماناو بێ بنەما و دەقی ئەدەبیی پەتیدا نییە.

هەر کەسایەتییەک گیانی بە ئەدەب و هەقیقەتبینین و پاکی و جوانی داگیرسابێت، بەهیچ جۆرێک دەرگای ئاژاوەو ناشیرینی و دووڕوویی ناخاتە سەر پشت، هەر کەسایەتییەکیش بۆچوونی ئاژاوەچێتیی لە دەروونی ڕووا بێت، هێشتان بە ئەقڵی پاشکۆیی و داردەستی و دڵڕاگرتنی ئەم و ئەو بەڕێوە دەچێت.

بۆ شیعرییەت تێدەکۆشم و نایەمە سەنگەری قسەی لەهیچەو پەلاماری بێ ماناو بنەما، قەڵەمی لێ ناجووڵێنم، بەکارێکی بێهوودەشی دەزانم، جەنگان لەگەڵ جێماو و پەراوێز و لێخنبیرو خەمەگرووی ئەدەبی و ویژدان کوێران.

من تانوپۆ دەنووسم، لەبارەی تانوپۆوە نانووسم.

٣٠

قەتاو قەت بیرم بۆ ئەوە نەچووە بڵێم لەم کردارو بەکاربردنە یەکەم کەسم، یان ئەم هونەرە لە ڕوانینی منەوە خوڵقاوە، پێشڕەو و هێمای ئەو ڕووداو و دیاردەیەم، ئەمجۆرە خەیاڵکردنانە، بە نەخۆشیی کوشندەو گران و لەناوبەر دەزانم، بگرە هەموو خاڵەکانی گۆڕانکاری لە درەوشانەوەی شیعرییەت دەبینم و بەس. شاعیری خاوەن دیدگای ڕوون و بەهێز و جوانداڕێژەر بەئاماژە و ڕۆشنایی

ئەركی شاعیر یەك شتە، پێوەندییەكانی مرۆڤ و ژیان و جیهان بدۆزێتەوە، ئەم دۆزینەوەیەش جوان بنووسێت و بیگەیەنێت

هیچ بڕیارو مەرجێکی سەپێندراو نانووسێت، ئەرکی دەوڵەتە ئیش بۆ کتێبی کۆمەڵایەتی و ئابووری و هزری و ئایینی و زانستی و پەروەردەیی و یاسایی و سەربازی و مێژوویی و فەلسەفی.... تاد، بکات و بە تیراژی زۆر بڵاویان بکاتەوە، کەناڵەکانی ڕاگەیاندنیش بخاتە خزمەتیان.

ئەرکی شاعیر یەک شتە، پێوەندییەکانی مرۆڤ و ژیان و جیهان بدۆزێتەوە، ئەم دۆزینەوەیەش جوان بنووسێت و بیگەیەنێت، ڕادەی ئاگادارکردنەوەی هێزی وشەی کاریگەری و شوێن جێ بهێڵێت لەسەر هەست و ئاراستەی ئیستاتیکای کۆمەڵگەوە. پرسیارە کاریگەرەکان بکات و ئامادەبوونی تاقانەی خۆی بپارێزێ.

ژیان بەرگەی مانەوەی گرتووەو دەگرێت، شیعریش نەگەڕێتەوە بۆ منداڵدانی ڕۆشنبیریی پەتی و بەسووڕی سروشتی تێنەپەڕێت دەبێتە لاساییکەرەوەیەکی یەکجار بێ بایەخ، یان کەناڵی ڕاگەیاندنی پڕوپاگەندەی پووکاوە.

هەرچی هۆی بەختەوەری هەیە، دەسەڵات و سیستەمی دیکتاتۆری سیاسی لە تاکی مرۆڤیان داگیرکردووە. تاکی مرۆڤیش ئەم لە دەستچوونەی لە خەوندا بەدەست دەهێنێتەوە.

پێویستە ئێمە خەون بەجۆرێک لەناو دەقی ئەدەبیدا بەکار بهێنین پەیامەوەرگر بڕوای پێ بهێنن و لێمان وەرگرن، توانای بیرکردنەوەو ڕووبەڕووبوونەوەیان لەناخدا دروست بکەین.

لەپێناوی بەجوانی ڕاگرتن و هێشتنەوەی بەهای شتەکاندا، شاعیر بە دادپەروەرێکی دانا دەزانم، پێویستە لەم دۆخەشدا بژی و بمێنێتەوە، مەشقی مەیدانخوازیی شایستە بکات.

شوێنی ڕاستەقینەش بدا بەشیعری پەتی و بێگەرد، کە خەون و جوانی و مانا و ناڕەزاییە لە کردارە ناجۆرەکان، دەنگهەڵبڕینە لە بێدەنگییە گشتییەکان، جوانییەکیش ڕەت دەکاتەوە مانای تێدا ئاوەژوو کرابێتەوە.

من بەها دەنووسم، لەبارەی بەهاوە نانووسم.

٣١

هەموو بوونەوەرێک خاکێکی خۆگونجاندنی خودی هەیە، بۆشی هەیە بۆ خۆگونجاندنی لەم خاکەیدا تایبەتکارییەکانی خۆی بپارێزێت.

من تایبەتکاری دەنووسم، لەبارەی تایبەتکارییەوە نانووسم.

٣٢

پەیامی ڕاستەقینەی ئەدەب دەسەڵاتی دەقی خەونی بەهێز دەکا و دەیکات بە ڕەگەزێکی گرینگی پرسیارکردن لە ژیانی جوان، کە بوونی مرۆڤ پرسیارێکی کاریگەرە لەناوکی بوون دەکرێت.

مەسەلەی گیانی و جوانی لە هونەرەکانی نووسیندا هەمیشە خەبات و جۆشی ژیانی کەسی جوانیبینە، لە دەقی خەونیدا ژیان بەهای پێکهاتەی جوانی وەردەگرێت.

شیعری بیرکردنەوەی پڕ لە جووڵەی هاوتا بە جوانی، ڕوانین و درەوشانەوەی لە گیان و خەونەوە دارڕژاوە، کە جووڵەو ماناو بەهاكان لە گەردوون و ژیان و مرۆڤ بە چەند ئاست و ئاراستەیەک وەردەگرێت، فرە پاڵەوانییەتی لەیەک پاڵەوانیدا ئامادە دەکات، دەیهێنێتە ناو ململانێ و جەنگی توندوتیژی هەمیشەیی، تا خودی شاعیر دەربازبێت لە تاکییەوە بۆ ناو ڕۆشنایییە پڕ تەلیسمەکانی هاوتابوون، یان حەزو ئارەزووی ڕوو لە زیادبوون

پەیامی ڕاستەقینەی ئەدەب دەسەڵاتی دەقی خەونی بەهێز دەکا و دەیکات بە ڕەگەزێکی گرینگی پرسیارکردن لە ژیانی جوان، کە بوونی مرۆڤ پرسیارێکی کاریگەرە لەناوکی بوون دەکرێت.

ئەزموون

و چاوە نەسرەوتووەکانی بەردەوام لەگۆشە لەبیرکراوەکاندا داگیرساوە، خودی شاعیری خاوەن ڕوانین و جیهانبینی بەهۆی بارستی کاغەزەوە هەست پێدەکرێت و وەک ژیانی جوان دەبیندرێت.
لە دەقی خەونیدا شیعر نە بۆ ئایندە دەچێ، نە بۆ ڕابردوو، بگرە هەموو کاتەکان ڕووگەنمان بۆ دۆزینەوە. بێگومان هەر شاعیرێک بیەوێت بەو شێوازو ئاست و ئاراستەیە بنووسرێت، پێویستە ئەوە لەبەر چاو بگرێت، کە قووڵبینییەکەی لە ئاست کێشە هەبووەکانی ئەو ڕۆژگارەدا بێت، کە دەبێتە خوڵقێنەری بارە ناهەموارەکان، یان بارەجوانەکان.
لەباری یەکەمدا ناهەمواری دەبێتە مایەی هەڵچوون و توندوتیژیی نووسین.
لەباری دووەمدا جوانی دەبێتە مایەی ئارامی بیرکردنەوەو خوڵقاندنی نووسین.
ئەوەی پێویستی بەقسە لێنەکردنە، ئەمڕۆی شارستانی و ڕووناکبیری لەهەموو بارودۆخەکانی پێشتردا سەرسوڕهێنەرترە، شارستانییەت و تەکنەلۆژیا بیری جوانی ناشێوێنێت، بە پێچەوانەوە گەشەپێدەری بیری جوانی و مۆتیڤ و وێنەو خەیاڵ و گفتوگۆ و بەختەوەری خەونە.
لە دەقی خەونیشدا یەکگرتنەوەی گشتی بەشە جیاجیاکان دەدۆزرێتەوە. ململانێی ڕوانین شلەژاو و بارمردوو لەگەڵ ڕوانین ڕوون و بار زیندووی نوێزادەی دۆزەرەوە لە گفتوگۆی لەیەکنەگەیشتنن.
لە دەقی خەونیدا، لە جەنگی توندوتیژی لەگەڵ خۆتدا، دەتوانیت خۆت ڕەت بکەیت، ئەو شێوازو ئاراستە باوەی پێت نووسیوە، فڕێی بدەیتە پشت نووسینەکانی لە پێشترت، بەشێوازو ئاراستەیەکی تەواو جیاکارو نوێبەخش بێیتە ئاخاوتن و گۆڕانێک لە ڕابردووی خۆت بەرهەم بهێنیت، بەڵام ئەو گۆڕانە چۆن بەرپا دەبێت، کام هۆ و شێوازی دەربڕین فرێیداونەتەوە لە نەناسراوییەوە بۆ ناسراوی، لە دۆخی وەستاو بۆ دۆخی پڕ بزاوت.
لە نووسینی ئەدەبیی ڕاستەقینەدا پێویستە بە تەنیا جوانی ببیندرێت.
شیعری سەردەمێک لەمەوپێشی کوردی ڕۆمانسییانە بیری لە گەردوون و ژیان و مرۆڤ کردووەتەوە، لەناوەڕۆکدا لەگەڵ هەلومەرجی واقیعی سادەو ساکار زۆر گەرم و گوڕ و هەڵچووندرابوون، کەچی لە شیعرییەتی زمان و مۆرکی شێوازدا بە پێچەوانەوە ساردو سڕ بوون، نەیانتوانی مۆرکی شێوازو شیعرییەتی زمان ئاوێتەی زەین بکەن و بیکەنەوە، بیرکردنەوەکانیان بەشێوازی خەونی بخەنە ناو نووسینەکانیان، کە گەورەترین هۆش ئەمە بوو بۆ ئەوەی نووسینەکانیان وەک نووسینی داخراو بمێننەوە، نەگەن بە ئاستی دەقی فرە ئاست و ئاراستەیی.
وشە لە شیعرەکاندا یەک ئاسۆی دراوەتێ، ئەمیش ئاسۆی ڕووکەش و یەک مانایی وشەکەیە، لەساکارترین شێوازدا جێیان هێشتووە، ئاماژە ستوونی دادەبەزێت، بەهەمان شێوازی ستوونیش دێتە ناو بوونی یەک ئاسۆی نووسین.
ئاسۆی فەنتازی و دەستوەشاندنی داهێنانی بلیمەتی تێداهەڵبزرکاو و گەشەنەکردووە، واتە وەک چێژ بەکاربردراون نەک وەک دۆزینەوە، ڕەنگە هۆکارێک، یان یەک لە هۆکارەکان ئەوەبێت، کە دەلالەتی وشەیان ون کردووە، نەیانتوانیوە کەڵکی باش و داهێنەرانە لە ئەزموون و مۆرکە زمانییەکانی قۆناغی شیعری کلاسیکی وەربگرن.

لە نووسینی ئەدەبیی ڕاستەقینەدا پێویستە بە تەنیا جوانی ببیندرێت.

دەقی خەونی لە منداڵدانی مێژووی مردوو لەدایک نابێت، هەست بەوە دەکرێت سەختی و دژواریی سروشت و زەبرو زەنگ، نووسەر دەترسێنێت، هەمیشە هەوڵی جووڵاندنەوەی دیمەنە پڕ کێشمەکێشمەکان دەدات، بارە بەپیتەکان بە وریایی و زیندوویی وەردەگرێت بە زمانێکی تەواو ئەفسوون و جادوویی دابڕاو لە زمانی کارەکانی پێشووی خۆی ناخی پێشکێش دەکات، وەک خودێکی هۆشمەندو سەرچڵ ئەم و ئەو لەبیرکردنەوەکانی خۆی دەسرێتەوە، شتە زیندووەکانی جیهان لە دەقدا دەکات بە هی خۆی، خوێنەریش بازنەیی دەیخوێنێتەوەو ستوونی لە ئەزموونی خەونەکە نزیک دەبێتەوە. پاشان دەچێتە ناو کەشوهەواو لێکدانەوەی ئاسۆیی، چونکە دەقی خەونی لە خولانەوەی بەردەوامدایە، شیعرییەتی زمانیش ڕۆڵێکی ئێجگار گەورەو سەرەکی دەبینێت لە پێکهاتەی وێنەی سەرسوڕهێنەر. کە هەموو هەبووەکانی زەمینی قۆزتبێتەوەو ئاسۆکانی نادیاریشی دووچاری ڕاوەشاندن کردبێت، بەهۆی ئەوەی تاکی لە جیاتی کۆ بەکارهێناوە.

من ناوکی بوون دەنووسم، لەبارەی ناوکی بوونەوە نانووسم.

٣٣

شیعر لە ژیان و بینینی کورددا ڕۆڵ و ئامادەیی کاریگەری خۆی سەلماندووە و خاوەنی شوێنی ناوەندە، لەبەر ئەمەشە وەک دیاردەیەکی پێویست و دامەزرێنەر تەماشای دەکرێت، ئەم تەماشاکردنەش وای کردووە لە چالاکییەکانی بیرکردنەوەی کۆمەڵگەی کوردیدا، شیعر پێشەنگی وەربگرێت و زۆرینەی شتەکانی لەسەر دابمەزرێندرێت، ئەم دامەزراندنەش دەگوازێتەوە ناو ژیانی شیعر، شیعریش پرۆژەیەکە لەمێژە بەردەوامە، ئەم هەوڵانەی لەمەودواش دەدرێن، تێکەڵ بەو هەوڵانە دەبن، کە لەمەوپێش پرسیاربوون و لە ژیان کراون، بەردەوامیش پرۆژەی شیعری پرسیاری ترسناک و وروژێنەر لە ژیاندا دەکات و مەرگ لە ژیاندا ئامادە دەکات.

مەرگیش ترسناک و سەرەکیترین هۆیە بۆ دڵەڕاوکێی داهێنان، ئامادەکردنی ئەم مەرگەش هێزی شیعرە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی لەگەڵ گرفتەکانی ژیان و مان.

ژیان و بوون چییە. پرسیارێکەو چەندین بیرمەندی دووچاری بەدواداچوون و سەرگەردانی کردووە، ئەگەرچی لەڕێگای ئەم پرسیارکردنەوە گەلێک بەرهەمی سوودبەخشیان خستووەتەوە، بەڵام گەوهەری پرسیارەکە پڕ سرووش و خەیاڵ و تێڕامان و خەون و سەرسامییە، هەر بیرمەندێک شێواز و ئاستێکی بۆ داناوە، لەبەرزاییەکەوە وەڵامەکەی دەبینێ، ئەو پرسیارانەی لە دەقدا لە ژیان کراون، لە زەینی خوێنەرەوە جێگیر دەبن، دواتر ئەم پرسیارە دەبێتە هۆ و ئامانجی پرسیارکردن لای خوێنەر و نزیکایەتییەک دروست دەکەن لەنێوان نووسەری پرسیارکەرو خوێنەری پرسیارلێکراو و پرسیارکەر، کە بوونی مرۆڤ پرسیارێکی کاریگەرە لە ناوکی بوون دەکرێت.

لەدەقی خەونیدا پێوەندییەکانی نێوان هەست و وێنە دەدۆزرێنەوە، پێوەندییەکانیش لەسەر بنچینەی خەوندا دامەزراون، واتە ئەو وێنانەی لە دەقی خەونیدا دروستکراون، زیاتر ئەو وێنانەن، کە لە ژیانی سەخت و یاخیی ڕۆژانەماندا ئامادەییان وەک

شیعر لە ژیان و بینینی کورددا ڕۆڵ و ئامادەیی کاریگەری خۆی سەلماندووە و خاوەنی شوێنی ناوەندە، لەبەر ئەمەشە وەک دیاردەیەکی پێویست و دامەزرێنەر تەماشای دەکرێت، ئەم تەماشاکردنەش وای کردووە لە چالاکییەکانی بیرکردنەوەی کۆمەڵگەی کوردیدا، شیعر پێشەنگی وەربگرێت و زۆرینەی شتەکانی لەسەر دابمەزرێندرێت

شتێکی دوور هەیەو بەرهەست نین، خەون بوونی نییە لەناوەوەی خۆت نەبێت، هەروەها شیعریش.

من سرووش دەنووسم، لەبارەی سرووشەوە نانووسم.

٣٤

نوێبەخشی بارو بوارو کارو کردەی خوڵقاندنە، بەردەوام لە زەمینەی بەبڕوا گەشە دەکات و کەرەستەکانی دەگۆڕێت بە مەبەستی جیهانبینی و دۆزینەوەی پێوەندیی نێوان بارەکانی هەست و بیرکردنەوەو خەون، خودی هۆشمەندیش هەموو جووڵانەوەیەک لەم گۆشە ڕووناکەوە دەبینێ و هەوڵ دەدا بیخەملێنێ، بەڵام بە چ هێزو ئەفسوون و جادوویەک ئەم بینینانە دەگۆڕێت بۆ دەقێکی ئەدەبی و هاوچەرخی و ڕەسەنایەتی تێدا دەپارێزێت، ئەمە خاڵی کارکردن و بەجێهێنانی داهێنانە، لەهیچ بارو بوارێکیش چەمکی نوێبەخشی نابێتە واقیعێکی دانپێدانراو بەبێ ئاکارێکی بیری و فەلسەفی و کولتووری ڕوون. لەگەڵ ئەمەشدا بەمن وایە بۆ شیعر زاراوەی شیعرییەت پەسندو گونجاو و پڕ دەلالەتترە، چونکە ناتواندرێ بڕوا بەوە بهێندرێ تاکی شاعیر تا قووڵایی ماناو فەزاو تەقینەوی وشە لەبابەت و مۆرکە زمانییەکانی خۆیدا شۆڕگێڕ نەبێ و جەنگی توندوتیژیی ڕانەگەیاندبێ بەرانبەر ئەوانەی لەزمان و نووسین و داهێنان گلاون، بەرەو ڕووبەرێکی سامناک مل دەنێن، یان ناتوانن لەناو گەرمایی گیان، گەوهەری خۆبوونی بدۆزنەوە، کە خۆبوونی سەروەری شیعرییەتە، ئەگەرچی نوێبەخشی ئەنجامێکی دیاریکراوی نییە، بەردەوامیش گیروگرفت دەنێتەوە لەبەر ئەوەی کەرەستەکانی دەربڕین دەگۆڕدرێن و فەنتازیای هەمەجۆری لێ دەخوڵقێندرێت، بەمەیشەوە نوێبەخشی سادەترین مافی مرۆڤە، کە تۆ لە ماڵەوە دەردەچیت بۆ سەر کار بەشدارییەکی ڕاستەوخۆیە لە کارو کردەی نوێبەخشی، کە لە کار دەگەڕێیتەوە بۆ ماڵەوە خۆ ئامادە دەکەی بۆ پیاسە، یان سەردانی پێشانگەیەک، یان بینینی شانۆگەرییەک..... تاد، بەشدارییەکی ترە لە کارو کردەکەدا، چونکە هیچ یەکێکیان سەداسەد بەشێوازێکی نەگۆڕ خۆیان دووبارە ناکەنەوە، بوونی تۆ وەک مرۆڤێک پێوەندییەکی پتەوی بە جووڵانەوەو گەشەی ئەمڕۆ هەیە، تۆ تاکێکی لە نوێبەخشی، نوێبەخشیش بە گۆڕان لە بنیادی هەموو کۆمەڵگە وەک ڕووداوێک ڕوو دەدات و دەچەسپێت. قەوارەیەکی دانپێداندراو بۆ خۆی دەستەبەر دەکات، هەریەک لە شاعیرانیش بە ئەزموون و شێواز و قەبارەی جیای خۆی ڕۆڵی تێدا وەردەگرێت.

نوێبەخش لەکاتی خۆ هاتنە بەرچاو و ڕووبەڕووبوونەوەی لەگەڵ خودی بوێری خۆی مەرگی بەدواوەیە، یان شێتبوون، بەو واتایەی ڕاوی خۆی و سەرجەم بوون دەنێت، لەم پێشبڕکێیەدا پێویستە قووڵبین و شێواز تەقێنەرەوە بێت و بوێری ئەوە بکات ئەم بڕیارە خودییە بدات، هەر هەموو شاعیرێک بەو نیازە دەنووسێت کارەکەی بگەیەنێتە ئاستی دەق، بەڵام ئەوەی ڕوانین و جیهانبینییان تێدانەبێ و ژانێک خاڵی دەرچوونی نەبووبێت، هێزی ئەوەی تێدا پەیدا نابێت کارەکەی بگەیەنێتە ئاستی دەق، گلاوە بەرانبەر مەرگ و سڕینەوە.

بوێریی ئەوەی تێدا ئامادە نابێت جەنگی توندوتیژی خۆی ڕابگەیەنێ، ئەگەر ئەدەبێکیش هێزی بەرگری

دەقی شیعری لەناو پرسیارکردن ئامادەی لەدایکبوون دەبێت، هەر لەناو پرسیارکردنیشدا شیعرییەتی خۆی لە هەقیقەتی شتەکاندا وەردەگرێت

بەرانبەر مەرگ و سڕینەوەی تێدا پەیدا نەبووبێت، ناسنامەی بوون بەدەقی بەرناکەوێت، بوون بە دەقیش لە دۆخگۆڕین و جیهانبینییەوە دەستەبەر دەبێت، لە دەرەوەی دۆخگۆڕین و جیهانبینی هەر هەوڵێک لەم بارەیەوە بەرچاو بکەوێ هەوڵێکی ناکامڵ و زڕە و بەتاڵە.

پەراوێز بۆ شیعرکردن، یان شیعرنووسین بە مەبەستی لێکدانەوەی وشەکان، لەم کاروکردەیەشدا ناوەڕۆکەکە ڕوون بکەیتەوەو ڕاستەوخۆ بیرەکەی بگەیەنێ، یەکەم نیشانەیە شاعیر ڕوانین و جیهانبینی توانای ئەوەی نییە ماناو هێزی وشە لەناو شیعرەکەدا بتەقێنێتەوە و ئاسۆیەک بداتە تەقینەوەکە، کەواتە وشەکە وەک بارستێکی بێ گیان و مردوو لە جەستەی شیعرەکەدا بارە، هیچ دەورو کردارێک لەگەشەکردنی جەستەی شیعرەکەدا نابینێت.

شیعری لەم جۆرەو هەوڵدانیشی وەک دەقی داخراو و بێدووری و یەک ئاراستە دەمێنێتەوە، نابێتە دەقی کراوەی فرە دەنگ، لەوانەیە کۆمەڵێک شاعیر لەسەردەمێکدا کاربکەن، تەنیا تاکێکیان هێزو ئەفسوون و جادووی ئەوەی تێدابێت دەق بکاتە بوونێکی دیارو بیدرەوشێنێتەوە، جووڵەکانی ڕابردوو بکاتە پاڵنەرێکی سوودبەخش بۆ بەئاگا بیرکردنەوە، ئەگینا ئەوانەی دی پێوەندییان بە جووڵەکانی ڕابردوو وەک ڕابردوو هەیە، لە ئامادەکردنی ئێستای نوێبەخشدا دەست و پێ سپین.

بلیمەتەکانی قۆناغی شیعری کلاسیکی ڕوانین و جیهانبینیی خۆیان پێشکێش کرد و بڕوایی ئەدەبی ڕاستەقینەیان وەرگرت، کەچی چەندین وەچە دوای ئەوان هاتن و تێپەڕین، قەوارەیەکیان دەستەبەر نەکرد، لەهەمان کاتدا ئەوان هەروەک دەق و خاوەن قەوارە ماونەتەوەو جەنگی توندوتیژیی خۆیان بەرانبەر مەرگ و سڕینەوەی خۆیان ڕاگەیاندووە.

بەردەوامیش وەک دەقی کراوەی ئاستدارو فرە دەنگ خۆیان پێشکێش دەکەنەوە، هاوچەرخی هەموو ئەوانەن، کە لە پرۆژەی گەورەی دەقی شیعری هاوبەشن و ژانیان تێدا گەرمە، بەدەقبوونیش پێوەندیی بە ئەزموونی ژیان و چرکەساتی مەستیی نووسەرەوە هەیە، دەقی کراوەی ئاستدارو فرە دەنگ زیاتر لە پانتایی زمان کارەکانی بەجێ هێناوە جووڵەو بیری زمان بیری دەقەکە ڕادەگەیەنن، بۆ نموونە: شاعیرێک توانیویەتی تەنیا یەک بەرهەم بگەیەنێتە دەقێکی ئەدەبی کراوەی ئاستدارو فرە دەنگ.

بەو پێوەرەی هەر شیعرێک توانیی بگاتە ئاستی دەقێکی ئەدەبیی کراوەی ئاستدارو فرە دەنگ بەبێ هیچ گریمانەیەک، دەقێکی نوێبەخشە، ڕەنگە هۆکارەکەشی ئەوەبێ لەم دەقەدا ئەزموونی ژیان لە چرکەساتی سۆفیانە و مەستی گەیاندبێتییە ڕژانی گیان و تەقینەوەو درەوشانەوەی زمان و نووسین.

من خۆبوونی دەنووسم، لەبارەی خۆبوونییەوە نانووسم.

٣٥

لە چالاکیی جووڵەداری شیعری کوردیدا ئەم جۆرە شیعرەی لەپێناو هاوسەنگکردنی شیعرو شۆڕشدا نووسراون، تەنیا بۆی کرا ترپەو ئاواز بگۆڕێ و جووڵە و ئاگایی بۆ چەند هێمایەکی دیاریکراو دەستەبەر بکات، بەڵام بۆی نەکرا ئەم هێمایانە بە قۆناغی گەشەپێدان و گەیاندن بە بنەڕەتی

بلیمەتەکانی قۆناغی شیعری کلاسیکی ڕوانین و جیهانبینیی خۆیان پێشکێش کرد و بڕوایی ئەدەبی ڕاستەقینەیان وەرگرت، کەچی چەندین وەچە دوای ئەوان هاتن و تێپەڕین، قەوارەیەکیان دەستەبەر نەکرد

ئەزموون

گۆڕان بگەیەنێت، لەگەڵ ئەوەشدا چەند شاعیرێکی دواتر کە ویستی هێزی جوانی دەبڕین و دلێریی داهێنانیان لە هەڵچوونی شاعیرانەیان هێزدارتر بوو، بۆیان کرا هێماکانی ئەم جۆرە شیعرەی لە پێناو هاوسەنگکردنی شیعرو جوانیی نووسراون، بە قۆناغی جووڵەو نیمچە گۆڕانێک بگەیەنن، دوای ئەوەی ئەم توندوتیژیی شۆڕشگێڕییەی شیعر هاوسەنگکردن بە شۆڕش نیشتەوە، جۆرێک تێڕامان و خەونبینین بوو بە بنەمای هونەری، پرۆژەی نوێبەخشی قەوارەیەکی بۆ کارکردنی خۆی دیاری کرد.

خودی هۆشمەند کەرستەکان بە سەنگایی ژیان دەپێوێ، ژیانیش بە گرانایی شیعر، دەقەکان توانای پێشنیارو پرسیارکردنیان لە بنیادیاندا هەڵگرت، بۆیان کرا خاڵی جیابوونەوەی تەواو هەڵدەنە ناو پانتایی بارو بوارەکانی ژیان.

دەقێک توانیبێتی دوێنێ ڕابچەڵکێنێ، کەواتە بوونی قەوارەیەکی هەستپێکراو و بەرچاوی هەیە، بوونی ئەم جۆرە دەقەش تێڕامان و خەون خاڵی هێنانە بوونیەتی، ڕوونتر لە پانتایی نوێبەخشی سەلماوە، دەلالەتەکانی پڕ کراوە بە جووڵەی نوێبەخشی، دەلالەتە لە کارکەوتووەکان دادەپۆشێ، دەلالەتی سڕو مەییو و لەکارکەوتوو ناتوانێت لە ئێستای پڕ جووڵە ئاخاوتنی کاریگەری هەبێت.

نوێبەخشی بەردەوامی وجاغیرپوونی ئادەمە، ئەو میوەیەی ئادەم خواردی نوێبەخشی بوو، نوێبەخشی پرسیارێکە نوێبەخش لەخۆی کردووە، ئایا دەتوانێت لەناو کۆمەڵگەی سەرەتایی و دواکەوتوودا لەهەموو ئاستەکاندا شکانێکی هەبێت، ئەم شکانە ویستی خودی هۆشمەند و ئازا دەسەپێنێ و خۆبوونی دادەمەزرێنێ. داهێنان بڕیارێکی خودی کەسی ئازاو هۆشمەندە، هەر کاتێک نووسەر بوێریی ئەوەی کرد ئەم بڕیارە خودییە بدا درەوشانەوەو داهێنان و گۆڕان بەرپا دەکات.

من ڕاچڵەکان دەنووسم، لەبارەی ڕاچڵەکانەوە نانووسم.

٣٦

کارو کردەی داهێنان لە خودی شیعردا کەشوهەوای ئەمڕۆیە بەلێزیادبوونی کەشوهەوای خەونی، ئەمڕۆش لەخەونی سبەی ئامادەیی هەیە و هۆ و یارمەتیدەرە، ئەگەر ئەمڕۆ داهێنان بێت هەموو ڕۆژ و ڕۆژگارەکان ڕادەکێشێتە ناو خۆی، داهێنەر لەکاتی کارو کردەی نووسیندا ناکەوێتە دەرەوەی ڕۆژو ڕۆژگار، لەو ڕۆژو ڕۆژگارەدا دەبێتە بوونێکی سەربەخۆ، کە بوونی ئەمی نووسەر قەرەباڵغ و بارگاوی و دڵبەرزو جووڵەدارە، بەڵام کە لەکارو کردەی نووسین بووەوە، نووسینەکە بوونێکی سەربەخۆی وەرگرت، دەکەوێتە دەرەوەی ڕۆژ و ڕۆژگار. هەموو پێوەندییەکان دەسڕێنەوە کاتێک دروست دەبێت، دەبێتە کاتی داهێنان و خەونبینین و درەوشانەوە.

من درەوشانەوە دەنووسم، لەبارەی درەوشانەوە نانووسم.

٣٧

دەقی شیعری لەناو پرسیارکردن ئامادەی لەدایکبوون دەبێت، هەر لەناو پرسیارکردنیشدا شیعرییەتی خۆی لە هەقیقەتی شتەکاندا وەردەگرێت.

پرسیار زانستە گشتییەکانی بوونە، بوونی خەون و سروشت و کۆمەڵگە.

شاعیریش وەک تاکێکی هەمیشە خەونبین و

خودی شاعیر سەرچاوەی بابەتە بەهۆی ئامانجی زمان و خەونبینین

چاونەسرەوتوو و گوێ زرینگاوە و خەیاڵ گەرمی هەستکەر بە گرفتەکانی ململانێ لەناو کۆمەڵگەدا هەڵسوکەوت دەکات. دەچێتە ناو ئاژاوەو هێمنیی کۆمەڵگە و کاریگەری جێ دەهێڵێ، پێوەری بۆ ئەو شتانە لا دروست دەبێ، کە دەیانبینێت، یان دەیانبیستێ، یان خەونیان پێوە دەبینێ.

ئەم بینین و بیستن و خەونبینینەش لە دەرەوەیەتی. لەناوەوەی خۆیدا ئامادەیان دەکاتەوەو ڕۆڵێکی تریان پێدەسپێرێ، دەیانکاتە بابەتی جوانی و شیعر بەهۆی دەستەواژەی سەخت و یاخی و ئامانجی زمان شیعرییەتیان پێدەدا، کەواتە خودی شاعیر سەرچاوەی بابەتە بەهۆی ئامانجی زمان و خەونبینین.

جیهانی بیرکردنەوەو پرسیارکردن ئەو خودەیە، کە بڕیار لەسەر شتە بیستراو و بیندراو و خەونی و خەیاڵییەکان دەدا بەهێزو گوڕ دەیانجووڵێنێ تا بەهۆی ئامانجی زمان بیانکات بە بابەتی جوانی و شیعر، لە ئاسۆبینییەک کاریان پێ بکاتەوە، کە داهێنان و لەدایکبوون و دەروونڕۆشنی و شیعرییەتە، لەدایکبوونەوەکەش باوەڕپهێنێ بە هەقیقەتی ئەفسوون و جادوویی لە گەشتی ڕوانین نزیکی بکاتەوە، بیخاتە ئاستی تێڕامان، لەسەر زمانی کەسایەتییە لەدایکبووەکەی دەقدا بدوێت، پاشان بە بڕیاری شیعری هەڵوێستی خۆی لەبارەی سروشت و بوون و کۆمەڵگە و جوانی دەربڕێ، ڕووبەڕووبوونەوەی ناوەوەی شاعیر لەشێواز و ئاراستەدا، ئەو پێوەندییە بەهات و پڕ هاوارە هێما دەیگەیەنێ، فراوانکردنی جەنگی هەستە لە بەبیرهێنانەوەی یادگارییەکان و ئامادەکردنی یادگاری ڕابردووە لە دەستچووەکانی لە ئێستای بەرهەست و ئامادە بۆ هەموو جووڵەیەک.

لە قۆناغی سست و سڕ، دۆخگۆڕینی بۆ قۆناغی گەشەو جووڵەکردن.

لە قۆناغی لەدەستچوون و بیرچوونەوە، دۆخگۆڕینی بۆ قۆناغی دەستەبەرکردن و بیرهاتنەوە.

دۆخگۆڕین بەهاو بەخششی خودی هۆشمەندە، بەو پێوەرەی چرکە بە دەقکراوەکان خەملێوی خودی هۆشمەندن، لەم خەملێنەشدا گەشتی هەمیشەیی پاڵەوان ڕۆڵی کاریگەر دەگێڕێت بەرەو قووڵایی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، زۆر جاریش قووڵایی پێوەندییەکان قووڵاییەکی خنکێنەرە، یان ڕزگارکەرە.

من دۆخگۆڕین دەنووسم، لەبارەی دۆخگۆڕینەوە نانووسم.

٣٨

هەر کارو کردەیەکی هونەری لە ڕوانین و جیهانبینیی خودی هۆشمەندەوە بکرێت ئاراستەکەی لە ئەزموون و ژیانی ڕۆشنبیریی نووسەری چالاکەوە ئاستی وەرگرتووە، هاوارێکی هێمن و بڕواهێنەر و قەناعەتپێکەرە. بە بڕوابەخۆبوونەوەش خۆی پێشکێش دەکات و دەڵێت: ئەمە شێوازو ئاراستە سەربەخۆیەکانی منە لە ئاراستەی زمان و مۆرکی شێوازو کارو کردەی چوونە ناو جەرگەی ژیان و خەون. دوای کارلێکردن و مانەوە، ژیان و خەون هەڵیداونەتەوە سەر ڕووبەری سپیی کاغەز، دۆستایەتی، یان ململانێ لەنێوان دەق و خوێنەری قووڵبین و داهێنەر بەرپا بکەن. زمانی پاراوی نووسین جیاکارە لەزمانی ئاخاوتنی کۆمەڵگە، زمانی خەونیش جیاکارە لەگەڵ زمانی گفتوگۆی واقیعی بەئاگای ڕۆژانەدا. ئەگەرچی هەست بەگەرمیی

هەر کارو کردەیەکی هونەری لە ڕوانین و جیهانبینیی خودی هۆشمەندەوە بکرێت ئاراستەکەی لە ئەزموون و ژیانی ڕۆشنبیریی نووسەری چالاکەوە ئاستی وەرگرتووە، هاوارێکی هێمن و بڕواهێنەر و قەناعەتپێکەرە

ئەزموون

هەناسەی واقیعی ڕۆژانەش دەکرێت لەناوخەون، لە هیچ داهێندراوێکی گەورەشدا نووسەر پێوەندیی لەگەڵ واقیعدا کۆتایی پێ نەهێناوە.

لەناو هەموو مۆرکە هونەرییەکانی لە ڕوانین و جیهانبینیی خودی هۆشمەندەوە بە ئەنجام دەگەیەندرێن فەزاو ئاکارێکی هزری لەپشتییەوە نوێبەخشی و ڕەسەنایەتی دەپارێزێت، خاڵی دەستپێکردنیشی لە ڕوانین و جیهانبینییەوە ئاراستەکراوە، بەڵام با بەمۆرکی شێوازی بەتاڵ فریو نەخۆین، ڕێزی شێوازێک بگرین بزانێت خوێنەر بەچی ئاراستەیەک و بۆ کوێ دەبات. مۆرکی شێواز ئاراستەکانی ڕوونی زمان لەڕوانین و جیهانبینی و ئەزموونەوە وەرگیراوبێت، ڕێزگرتنە لە خوێنەر، بەهۆی ئەم ڕێزگرتنەش خوێنەری قووڵبین پێشینەیەکی دەست دەکەوێ، دەتوانێ ببێتە هاوڕاو نزیکی کەسایەتیی ناو دەقەکە یان نا. ئاڵۆزکردنی ڕستەی شیعری بێ قووڵبینی ڕوانین و جیهانبینی، تەنیا سەرلێشێواندنی شاعیری لەپشتەوە دەبیندرێ و چیترنا، ئەوەی لە زەینەوە هەستی پێ دەکەی بینووسیت کەشوهەوایەک بەرهەمدێ کە جێگای هەموومانی تێدا دەبێتەوە. کرانەوەو شیعرییەتی زمان، کە ڕابردووی ئەدەبی کوردی لێی بێبەش نییە، گەورەترین کرانەوەو شیعرییەتی زمان لە قۆناغی شیعری کلاسیکی ئەنجام دراون.

شیعر نە ئەرکە، نە ئامانجە،نە هۆیە، کارکردن و چالاکییە لەناو ئەوپەڕی زماندا بەهەموو دوورییەکانییەوە ئەوکاتەش زمان لەدەقدا دەگاتە لووتکە هارمۆنییەتی کۆمەڵێک وشە سەمفۆنیایەک پێکدەهێنن و هەستێک دەبەخشن، مرۆڤ دەگەیەنێتە دوایین پلەی مەستی و تەسەوف و فەنتازیای نووسین. گەردوون هێزێکی نادیاری هەڵگرتووە، لەکاتی خەونبینین و سرووشدا دەیدات بە شاعیر.

من فەنتازیا دەنووسم، لەبارەی فەنتازیاوە نانووسم.

٣٩

نووسەر بەدرێژی و ستوونی و ئاسۆیی و بازنەیی، گفتوگۆی لە دڵەوەی لەگەڵ ژیان بەمانا گشتگیرییەکەی بەردەوامە. مەرگیش وەک دەرخستنی جوانکاریی دەق لەو شێوازەی، کە دەینووسێ تەماشا دەکات. کەواتە نووسین پێویستییەکی زەینی و جووڵانەوەی چالاک و ئومێدە. کە دەنووسیت هەست بە ئومێد و بەرگری دەکەیت. ئەو هێزە لەگیانتدا دەگەڕێ و ئاماژەپێکردن و پشتیوانە بۆ زاڵبوون بەسەر ململانێدا. وەک بوونێک تێکەڵ بە چرکەکانی بیرکردنەوەت دەبێتەوە. چرکەی ئەو بیرکردنەوانەی هەستت کردووە، گفتوگۆت لەگەڵ ژیان بەمانا گشتگیرییەکەی بەردەوامە. چییەتی نووسین و دەسەڵاتی وشە دواندن و گفتوگۆیە لەگەڵ ژیاندا.

نووسەری ئاگردز نیمچە خواوەندێکی پڕ نادیارییە لەشێوازی گونجاوی دەقەکانیدا. ژیان بەمانا گشتگیرییەکەی بەرهەم دەهێنێتەوە. پێویستییە جوانییەکانی بەلێزیادبوونی خەیاڵپەروەری نواندووە، کە واقیع بەشێواز ئاراستەو کەشوهەواو ڕێکخستنێکی دیکە نواندوویەتی.

لەهەمان ئاست و ئاسۆکاندا واقیع بەکراوەیی دەبینێت. بەلێزیادبوونی واقیعی گیانی و هێزی فەنتازی بەسەر ڕستە نووسراوەکاندا، کە لەپانتایی کاغەزی نووسراودا دەبن بە واقیع و جیهانی نووسین

داهێنان یانی ڕەسەنی و شارستانییەت و هەمیشەییترین ئیلتیزام و نوێنەرایەتی

دادەمەزرێنێت.
ماناو فەزای ئەو نووسینەی کە لەسەر پانتایی کاغەز دەبێتە واقیع پێویستە لەڕێگای ئاسۆکانی زمانەوە ئاست و ئاراستەکانی بدۆزرێتەوە، نووسین کە داخوازییەکی شیاوە تەنیا ڕۆشنایی و درەوشانەوەکانی زمان وەک جووڵەو بزاوت تێیدا دەسەڵاتە. کەسایەتیی دوور و نزیکی ئەفسانەش دەبێتە گیانمایەو تانوپۆی لە کامڵترین شێوازی ساکاریدا.

داهێنەر پێویستە ڕووبەڕووی سیستەمی دیکتاتۆری سیاسی ببێتەوەو بەتوندی دژایەتیی بکات. مەرجیش نییە بەرانبەر دەسەڵاتی وڵاتەکەی، تەنانەت ئەو وڵاتەی کە میللەت دەسەڵاتەکەی هەڵبژاردووەو پێی ڕازییە، مولتەزیم بێت. بگرە پێویستە لەپێناو شیعرییەت و دامەزراندنی جیهانی نووسینی خۆی کە ئومێد و بەرگرییە مولتەزیم بێت. کە گەوهەری داهێنانیشی خستە ناو کتێبخانەی نەتەوەکەی. دەبێتە مەزنترین هێمای درەوشاوەو مولتەزیمترین کەسایەتیی وڵاتەکەی.

داهێنان یانی ڕەسەنی و شارستانییەت و هەمیشەییترین ئیلتیزام و نوێنەرایەتی. ئەوانەی بە داهێنانەوە مولتەزیم نین، زیاتر کارمەندی ڕۆشنبیری و هۆکارێکی یارمەتیدەرن. بەرپرسیارییەتیی شاعیری ڕاستەقینە ئەوەیە، شیعری بێگەرد بگەیەنێتە کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی.

ڕۆشنبیری کوردی زیاتر ڕۆشنبیرییەکی شیعرییە. تەنیا شیعریشی ڕۆشنبیرییەکی بە ئەزموونەو خاوەنی شوێنی ناوەندە.

قۆناغی شیعری کلاسیکی تا ئێستاش تاقانەی ڕۆشنبیریی کوردییە.

چەقی نەبیندراوی دەقی پڕ شیعرییەت هەم دەتوانێت جیهانی خود و خەیاڵ و خەون و منداڵییەتی شاعیر بنوێنێت. هەم پەیوەست بەواقیعی کراوەش بێت، چونکە خودو خەیاڵ و خەون و منداڵییەتی بەشێک لە سەرچاوەیان واقیعە. واقیعی قووڵ بەمانا گشتگیرییەکەی. پێچەوانەی واقیعی ڕووکەش و ڕووتی سڕ. واتە ناتوانێت لە سەرچاوە هەڵبێت. کەواتە واقیعی قووڵ ناوەندێکی فراوانە بۆ دەربڕین کردن لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە دەمامکە ئایدیۆلۆژییەکان دابماڵدرێن. نیازەکانی سیاسەت و مێژوو وەک تاکتیک و تۆمار لەجەستەی شیعری پەتی فڕێ بدرێنە دەرەوە، بەڵام ماک و بیری سیاسی و هێمای مێژوویی ئەگەر لە جەستەی شیعردا ڕوون خۆی بنوێنێ، خەون بۆ هەمیشە ڕابەرایەتیی بکات. چالاکیی شاعیرە لەو پەرستگایەدا خەڵوەتێکیش بێت، کە وێرد و سرووتی جوانی و خەون دەسەڵاتییەتی.

لە شیعردا خۆم دەکەم بە واقیع و سەرلەنوێ پێکیدەهێنمەوە. واتە واقیعی ناو نووسین، یان ئەو واقیعەی نووسین پێشنیاری دەکات، پەیڕەوکردنی چۆنییەتی واقیع لەم بارەدا دەناسرێت، یان پێناسە دەکرێت بۆ ناسین.

پێویستە ئەوە بە هەقیقەت بزانین، شیعر گیانی ئێشکگری هەموو نووسینەکانی ترە. ڕەگەزو جەستەیەکی سەربەخۆیی گرینگە لەپێکهاتەی ئەدەبی نووسراودا. کتێبی پیرۆزی پێغەمبەران هەموویان شێوازی شیعرو شیعرییەتیان تێدا لێوانلێوە. تەنانەت بۆ بڵاوکردنەوەو قەناعەت پێکردن و جۆری قسەکردن و تێگەیشتنیان لەگەڵ کۆمەڵگەدا، فەنتازیا و شیعرییەتی وەک هێزێکی

پێویستە ئەوە بە هەقیقەت بزانین، شیعر گیانی ئێشکگری هەموو نووسینەکانی ترە. ڕەگەزو جەستەیەکی سەربەخۆیی گرینگە لەپێکهاتەی ئەدەبی نووسراودا

ئەزموون

قەناعەتپێکردن تێدا بەکار بردراوە.
بەم تێگەیشتنە شیعر فەنتازیای نووسینەکانی ترە، کەچی بەدەستی چەند ئاگر لێ هەڵبزرکاوێک خەریکە دەبێتە هونەرێکی مردوو. ئەو ئاگرە لێ هەڵبزرکاوانە هەوڵ دەدەن دەقی خەونی بنووسن. خەون بنیادی بەشێکی بچووکی دەقەکەیە. لەپڕ هەست دەکەیت بنیادەکە لە بنیادی خەونی بۆ بنیادی واقیعی بەستووی سڕ و شڵەژاو دەگۆڕدرێت و بنیادە خەونییەکە بەناکامڵی جێ دەمێنێ و تەواو ناکرێت. ئەم تەواونەکردنە ڕەگەزی کتوپڕی نییە، بگرە ونبوونی ڕوانین و جیهانبینیی شاعیر، ئەگەر شاعیرە جیهانبینیی بەهێزو خەیاڵی گەرم پاڵنەری گیانی بێت، دەتوانێت کەسایەتیی دەقەکەی وا ڕابهێنێ قسەکانی واقیع لە خەون بکات. بنیادەکەشی وەک بنیادی بەهێز و پتەوی خەونی ڕابگرێت.
ڕۆشنبیری کورد زیاتر ڕۆشنبیرییەکی شیعرییە، تەنیا شیعریشی ڕۆشنبیرییەکی بەئەزموونە و خاوەنی شوێنی ناوەندە. قۆناغی شیعری کلاسیکی تائێستاش تاقانەی ڕۆشنبیریی کوردییە.
من دامەزراندن دەنووسم، لەبارەی دامەزراندنەوە نانووسم.

٤٠

جیهان لەڕوانین و جیهانبینینی داهێنەر هەمیشە ناتەواوە، ناوەندی بیرکردنەوەی داهێنەر، خەونی ئەم ناتەواوییە دەبینێت. خەونەکە دەکاتە سەرچاوەیەکی پاراو و ڕووبەرو پانتایی تەواوکەری ئایندە، کە دڵنیاشە بەهیچ جۆرێک ناگات بەئایندە. ئەم نەگەیشتنە هۆ و یارمەتیدەرە بۆ بینینی خەون و بەردەوامیی بەرهەمهێنانی دەقی خەونی. تەنیا لە خەونیشدا دەتوانێت قەدەغەکراوەکان تێکبشکێنێ و پێوەندییە پەرتبووەکان بەشێوازێکی ئێستاتکی دروست بکاتەوە، ژیان بەمانا زیندووەکانییەوە وەک پرتەقاڵێکی بەدارەوەی بەباران شۆراوە ببینێ. ئازادی تەواو و گیانی یاخیبوون و دووربینین و بیستن و دەلالی لەناو خەوندا ئێجگار بەهێزە و ڕووداوەکان ئاراستە دەکات.
ساتی نووسینەوەی ڕووداوەکانی خەون، پرۆژەی بەردەوامییە لەنێوان دووریی بیرو هەست، بە یارمەتیی خەونبینین و ئەزموونی ڕەسەنی خودی هۆشمەند. خەون و زمان لە شیعردا دوو دیاردە و ڕەگەزی بنچینەیین. من لەڕێگای زمانەوە بیر دەکەمەوە. هەر لەڕێگای زمانەوەش شیعر دەنووسم، ، دەشمەوێ هەموو ژیان بەهۆی خەونبینین بکەم بە شیعرو شیعرییەتی پێ بدەم. دەقی شیعری لەپانتایی زمان کار دەکات، نەک لە پانتایی بابەتدا، کەچی لە شیعری کوردیدا ڕابردوو وەک کەلەپوورێکی تۆمارکراو مڵۆزمەو هەمیشە لەناو دەقەکاندا بابەتە. ئێستاش بە مڵۆزمی ڕابردووەوە ترسێندراوە. شاعیرەکان لەساتی نووسینی دەقدا بوێرنین، نەوێراون، یان نەیانتوانیوە ڕابردوو وەک بوونێکی کارپێکراو بهێننە ناو ئاخاوتن. بەتەنیا لایەن و بەشە گەش و درەوشاوەکەیان پێشکێش کردووە بۆ ئەوەی ڕابردوو وەک ژیانی کۆمەڵگەی کوردی بێتە پێشەوە، پێویستە وەک گشتێکی سەربەخۆ بپێورێ و قەوارەی بۆ دابندرێ، تا لەسەر ئاستی کۆمەڵایەتی و ئابووری و دەلالەتی شارستانی و بنیادی شێواز پەرەی پێ بدرێت.
ئاخاوتنی ئێستا کراوەیە، دەچێتە ناو ئاخاوتنی نادیاری ئایندەوە. دەقی خەونی ڕزگارمان دەکات

ڕەنگە ئێمە لە بیناسازی و دیمەنی شەقام و باخچە گشتییەکان نوێ ببینەوە، بەڵام لە گیان و خەونبینین نوێ نابینەوە

لە ئیشکردن لەناو مێژوو و واقیعی دەسەڵاتدارو تۆقێنەردا، یان تووشبوونی هەڵەی مێژوویی، لەپەراوێزی مێژوو دێتە دەرەوە، دەچێتە ناو خەون، کە هەقیقەتی زمان و نووسینە، کەچی لەوەش دڵنیانین دیوانی شیعری کوردی دەقی خەونی تێدایە یان نا.

لە دەقی خەونیدا هەقیقەتی ژیان و کەسایەتیی نووسەر ئامادە و ئارام و زاڵە. دەقی ئاسایی ڕێسا و زانستی ناو کتێبەکان دەتوانێت هەڵیسەنگێنێت، بەڵام دەقی خەونی بەتەنیا ناخ و قووڵایی گیان هەڵیدەسەنگێنێ. خوێنەر بۆ خوێندنەوەی هەر دەقێکی ئەدەبی چوارچێوەیەکی زەینیی هەیە. ئەم چوارچێوەیەشی بەپێی باری دەروونی بەردەوام لە فراوانبوون و بچووکبوونەوەدایە.

ساتی نووسینەوەی ڕووداوەکانی خەون چالاکییەکی زمانەوانی و وشیارییەکی ڕەسەن و ڕوونبوونەوەی ڕوانین و جیهانبینییە لەناو ڕووداوەکانی کولتوورو کۆمەڵگەو خەونبینیدا. لە ئاستێکی گشتگیری سەیری ساتی نووسینەوەی ڕووداوەکانی خەون بکەیت، سەیرکردنێکی دامەزرێنەرە. تا نووسراوە بەرهەمهاتووەکە بچێتە ناو کۆمەڵگەو شوێن نیشانە وەربگرێت، وەک ڕووداوێکی بە ئەنجام لە ناوەوەی ڕووداوی کۆمەڵگەدا کاریگەری و جووڵانەوەی ئاشکرا بەدەستەوە بدات. بچێتە ناو بیرو بیرکردنەوەی ڕۆشنبیریی کۆمەڵگەی کوردی و ئاسۆی هاوچەرخی و ڕەسەنایەتی بەسەردا بکرێتەوە، کە ئاسۆی هاوچەرخی و ڕەسەنایەتیی بەسەردا کرایەوە بەهای ڕاستەقینە وەردەگرێت. لەچێژی میللی دوور دەکەوێتەوە و دەچێتە ناوەوەی ئەدەب، ناوەوەی ئەدەبیش چێژی دەستەبژێری کۆمەڵگەیە.

هەر ئەدەبێکی نووسراویش نەیتوانی بچێتە ناوەوەی دەستەبژێری کۆمەڵگەوە، پێویستە گومان لە زەمینەو مەبەست و ئاست و ئاراستەکانی بکرێت. ڕەگەزی سەرەکی لەناو ڕۆشنبیری و کولتووری کوردی هەبووە، کەچی نەتوانراوە بۆ ساتی نووسینەوەی ڕووداوەکانی خەون کاری پێبکرێت، بەسوود وەرگرتن، خەونبینین بهێنێتە پێشەوە. نموونە: خۆدواندن و دواندن و گەڕانەوەی ڕابردوو لە ڕێگای بیرهاتنەوەی کتوپڕو هونەری پەخشانەشیعر، ئەم ڕەگەزانە لە حەیران و لاوک و بەیتە خۆماڵییەکاندا بەزەقییەوە دێنە ناو زەینمانەوە، کەچی لە نووسینی شیعری کوردی، ئەم ڕەگەزانەمان لە ڕۆشنبیری و کولتووری بێگانەوە وەرگرتووە. نەمانتوانیوە بگەڕێینەوە بۆ ماک و ڕەگی ڕۆشنبیری و کولتووری خۆماڵیمان، لەگەڵ ئەوەشدا ئەوانە بنچینەن، دەبووایە لەوانەوە بکەوتابووینایە ڕێ و هەنگاو هەڵگری خۆمانبین.

وڕێنەکردن بەناوی نووسینەوە لەناو ئەدەبی کوردی دەرکەوتووە، لەهەمان کاتیشدا گومانی لێ دەکرێت، ، چونکە بەپێوەرو ڕێسا و بنەمای ناو کتێبان بەڕێوە دەچێت. بەتاڵە لەسەرچاوەی کوردی و دووری دەلالی زمان.

بەم جۆرە کارکردن ڕوخساری نووسینی کوردیی ڕاستەقینەی لەکەدار و ئاوڵاوی کردووە، ئاسانە لاساییکردنەوەی بلیمەتانی بێگانە، ئاخۆ چەند لە گەورەیی ئەوان بەر منی کورد دەکەوێت. خۆ بوونی منی کورد لەم شێوازە نووسینە لەچیدایە.

ڕەنگە ئێمە لە بیناسازی و دیمەنی شەقام و باخچە گشتییەکان نوێ ببینەوە، بەڵام لە گیان و خەونبینین نوێ نابینەوە، چونکە لە گیان گەمارۆی

ڕۆشنبیری کورد زیاتر ڕۆشنبیرییەکی شیعرییە، تەنیا شیعریشی ڕۆشنبیرییەکی بەئەزموونە و خاوەنی شوێنی ناوەندە. قۆناغی شیعری کلاسیکی تائێستاش تاقانەی ڕۆشنبیریی کوردییە

ئەزموون

ئایینمان لەسەرە. تەنیا لە ئایینیشدا بینین جێگیرو نەگۆڕە و کلێشە بەندی وەرگرتووە.

دەقی خەونی لە کۆمەڵێک دەلالەتی زمان و ڕوانین و جیهانبینینی پێکهاتووە، هەمیشە گیان لەپلەیەکی ئەفسوون و جادوویدا یارمەتیدەریەتی بۆ چرکەساتی نووسین و چوونە ناو گیانی مانا زیندووەکان، لە ئازادکردنی شێواز و مۆرکە زمانییەکاندا. هەم لە وێنە و هەم لە ماناشدا پشت بە ڕەگەزی کتوپڕی و جیاکاری دەبەستم.

دەقی خەونی لەبنیادی گشتیی ڕستەکانیدا سنوور دەبەزێنێ، دەستکەوتێکە بەهۆی لێکدانی پیت و دروستبوونی وشە و ڕستە، بارەکان دەکرێنە هەست و دەخرێنە ڕوو. ئەو پرسیارەمان ڕووبەڕوو دەکەنەوە نهێنیی و ئەفسوونی مرۆڤبوونمان چییە.

بارەکانی دەقی خەونی هاوسەنگییەک لەنێوان هێما و هێماپێکراو دروست دەکات، ئەم دروستبوونەش کاکڵەی ئەزموون و سەرچاوەی کارو کردەی دامەزراندنی دەقی خەونییە لە دەستنیشانکردنی جۆرو ئاستی ئەو پێوەندییەی نێوان هێما و هێماپێکراو.

دەقی ئاسایی لەسەر ئەم ڕێسایە دامەزراوە: نووسەر، دەق، خوێنەر، کات، شوێن. ئەمانە ئاماژەن بۆ سنووربەندکردن و یەک دووریی زمانی دەق، زمانی دەقی سنوور بەندکراویش ناتوانێت هەموو هەست و خۆزگەو چالاکییەکانی مرۆڤ لەخۆ بگرێت، یان لەخۆی نزیک بکاتەوە، کە بوونی مرۆڤ پرسیارێکی کاریگەرە لە ناوکی بوون دەکرێت.

من زمان دەنووسم، لەبارەی زمانەوە نانووسم.